

CHAPTER 1:

Britishmia rekecü mu puo shie keretho-u

Britishkoe teicie 1857 cie sorkari keba thechüko kepetsou la kedikecha nu kemezhiyecüu meliewa, sirei ketho nu putuoü ro seyie pete kemezhiyecü tei hau nu mechü-ue India chüpie terhü rüyachü puo chü di kekramia kedibau kelewa. Nanyü nu kepele kekrekreikecü, nanyü, u tha kerüno kerükrie hako pete rei keze puo chülie. Seyieu nu themia kemeyie kenie Swami Vivekananda mu Raja Rammohan Roy unie bu hüşhü di ‘Rann’ rhü hau maildo square lakh puo kezie terhü chü vo sidi Indiamia lakh dia terhü hau nunu siata. Hau geinu seyieu nu tsazho mu misi rünyie se keperhieyecüu chü kesa laketuo la puo sede chükecüu u seyie nunu puo dojüko chü.

Seyieu kedikecha la teicie 1857 cie Britishmia ze keperhieyecü nu British krütakoe Hindutva/ India seketsieketuo mharhüu bie kelewa. Kedi kecha la terhü kechü hau nu dzükezha thenieko cie vor di Khristamia pekatuoü di mharhükeba mieu (root) kelewa mu hau geinu teicie 1857 nunu teicie 1947 ketso kedi kecha la terhükechü sede tsieu khapie zhüwa. Sirei khristamia kekra, communistmia mu Britishmia thiedzü dze thuyakezha kepetsoukoe kedi ngulieketuo la dopuo terhü kechü hau üse sorkari keba thechü huoyo rübei ze kepetsouyecü zo üdi pu. Seyie kemezhiyecü la kekuo kesekeshüu keza (spread) se India puo ke puo pfü pete nu voketau meliekewa la chüpahimia huoyo rübei kepetsouyecü rhü puo ükecü puliekevi cha/ puoca kekra ba. Britishmia mhokuo kelashüketuo la siro Indiamia uko petsoukebau bie kethachüwaketuo la, Britishmia chüpahi kethepfu meza sebalieketuo la siro India mu Indiamia chazouketuoko üse thachü ikecüu thashüketuo la thiedzü dze thuyakezhamia kekra rei leshüda kekra thushü. Leshüda hako nu puotou kemo nunu ketho-u vacie di kedi ngulieketuo la keperhieyakezhako üse mha mehoun, kekuo u neikecü siro Dhankuber üdi uko kie.

Mia ze u kepele kerheya kemoko kepetsou la seyie peteu keperhieyecü

Britishmia do kesuo hau teicie huoyo sie chü kelhupie uko thuo uko kerhu bou nu shüwa. Teicie 1857 sie teicie 50 keta zenu India-e kedi kecha nu seyie kemeyie puo chü mu Savarkar-e London, England seluoba nunu terhü hau dze puo leshüda puo lha 550 keba ‘The Freedom Summer Of 1857’ isikecü hau thushü. Leshüda thuyakezhamia kekra rei Savarkar leshüda thukeshüu phrü di u hükeli geinu teicie

1857 rhü teiu nu terhü doko, terhü rünyieko sevor kesakecü doko siro Britishmia rüpfhünuo kebachüko rekecü dzeko se u diemvü nu thulie. Britishmia sorkari leshü nu thupietuo kecü terhü hau nu mechüu mia krie dia kezie kebiekecü dze thupietuo üsi. Britishkoe kijüu va pezieshüketuo do se di Nana Fadnavis, Tatyä Tope, Rani Laxmi Bai of Jhansi, Kunwar Singh, Maulvi Azimullah Khan mu Nana Saheb hako petsou sie derei India khapie terhü rüyachü puo chüwa.

Thiedzü dze thuyakezha themia kemeyie se puo Dr. Satish Chandra Mittal-e pukecü, themia crore dia terhü hau nu kepekro üsi. Indiamia mia lakh dia u phou khashüwa mu seyieu nu khadu (area) maildo square lakh puo bie kethachü vowa. Veer Savarkar-e leshüda thenyie-e phrükewa sie hau se puo thela puo chüwa. Kedi kecha la kemezhi kecü hau bu seyieu nu puoke puopfü pete nu keyie volieketuo la seyie-ue kezepuo chülie di mhatho kro puo chü, sükosü; rüna rüna nu niekhrüda kezakecü, rüpfhünuo keba thechü peteko nu lotus nyiepoupfü keyiekecü hako chü siro rüverüvüko keseshü di seyieu nu thepfumia pete bu misi rünyie se phre morokesuo ahza khashüwa. Hako zokemo kedimia mu kekramia kekuo ze kepfhesiliekevi rei pesielie.. Terhü hau nu dorhüko liro rüpfhünuo keba thechüko nu vo keperhiekecü mu Britishmia ketanserko bu puo thela chütaketuo la uko rünyie kengupie keba thechüko bokecü, sorkari rakaki nunu raka rügu mu Indiamia kediemiako rügukecü chü. Misi rünyie se keperhiekecü mele hau India peteu nu rükri se di puo mhatho chü vota (Afghanistan, Bhutan, Baluchistan ketso). India nu u tha kerünuo kerükrie lau, nanyü, u rüla kreiketuo mia, thechü mu die hako pete rei kuo se di mahasamar hau nu kepekroshü süla keperhiekecü hau üse rüpfhünuo keperhiekecü rübei zomonyü seyieu nu themia peteu kemezhi keshü rhi puo ngulie. Indiamia Britishmia kekuo petsouyakezha thakeshüu sü misirünyie se di keze puo chü thakelieu siro seyieu bu colieketuo cau sü Britishmia liethoko nunu Indiamia shüphra tseishü di kedi ngu tseikelieu zo. Süla seyieu pete kemezhi keshü hau üse kedi kecha la kemezhi kecü idi kie derei Firangikoe hau nu shügelie kenjüta.

Political ze keperokecü nu puo kethachü

Teicie 1857 cie Samar rhüu India nunu Britishmia whuolie reta. Hau chülie moketa puoca puo sü rünyie se keperhiekecü mhatho hau keyiepie krüta puo tha kerükrie nu tuokemo puo siro krotho seketuo nu puo do kejümia puo dzie nu shüwaketa la mu themia süu sü India nu Mughal kedi thelau Bahadur Shah Zafar. Muslim-miako

bu kedikecha la kemezhiyecü nu lerlieketuo la krüta kechü pie peleshü . Kemezhiyecü hau nu Muslim-mia miaümiako sakecü kethozo derei Mullah – Maulvi, Muslim Kekho kroko (Elite Muslims) mu krütakoe kemezhiyecü hau nunu rüeita. Thiedzü dze thuyakezha Dr. Satish Chandra Mittal-e thukeshü - Bahadur Shah-e ungokecü kedimia puo mo. Puo seyieu teshü kesa sevor kepero shüketuou nu kethachütho-u derei politics tsa nu seyieu teshü kesa sevor keperoshü ücü we seyieu pete bu uneikecü chütuo. Voketa dze ketho puo nunu sikelie, Bahadur Shah-e keperhieketuo la kiekeshü nu kedimia puorei tuochie par di puo ze keperhiekemo puya derei kedi hako pete rei kedi kecha la kemezhiyecü teiu nu tuo rie par üsi.

Krüta kethachü hau la Britishmia bu kedi kecha la kegeiyakezhako mu seyieu nu miaümiako kekha laliekevi cha ngu lalie mu hau geinu themia so (lakhs) tepie goukhriwa siro rüna nadi mu pherüna kekra rei thewata. Britishmia thezho kesuo se Indiamia pese mu kekha zo vo di kedi kecha la kemezhiyecü hau pekrüwa. Terhü tei hau nu Hindu – Muslim keze puo chükelie hau rei Britishmia bu bie pejüwa sidi Hindu mu Muslim chü kho kekreiwa derei Britishmia do (trick) hau die chü tuoketa Muslim krotho kesa chü lakelie nu krüta puo Sir Syed Ahmed Khan-e seyie kenie zho pemvü di radicalism pesie lalie.

Hindutva kepetsou la mharhüyecü

Teicie 1857 cie Indiamia kedi kecha la kemezhiyecü dze phrü pesou voshü ro seyie peteu kemezhiyekeshü haue India nu Hindu zau pecokeshü puo mu hau üse cultural nationalism sierketa idi kielie vi. Teicie nyie puo voketa ki cultural nationalism kerüguo la te mo keperhie kevor teiu nu teicie 1857 cie terhü kemeyie puo chükecü haue cultural nationalism kerüguo mhatho nu keperokecü cha kemeyie puo chü. Keperhieyecü keyiekeshü haue Britishkoe misirünyie se di Hindutva petsoukecü nu uko thuo uko chakha kechü zo. Kehou nu mhachüyakezhakoe seyieu nu Khrista nanyüu sedeshü baketa hau kelakeshü rhi puo nunu 19th century therieki Hindutva krütakoe sedekeshü mechü meleko teicie 1857 cie terhükechü mhie üsi siro hau geinu K's kemezhiyekeshü hükeshü chü parlie.

Teicie 1857 cie kedi kecha la kemezhiyecü ca kemeyietho-u sü India nunu Britishmia whuowa di cultural nationalism rüguoliektuou zo. Teicie 1857 mhodzü

kekuou kekhuohi se di Khrista nanyü nu mhachüyakezhakoe sorkari nu kezhamiako ze kedova di thezho kemo/ puotou kemo kekrekreikecü nunu Khrista nanyüu se ler seyieu nu shüketuo la mhachü. Themia kemeyie kro puo u neimo sekecü mu terhuo kekrekreikecü dzeko se sorkari leshükiko nu pethata. Chüpahi kedojü nu rei Khritamia zhoko se sedeta. Unei si krei di sorkari lietho khapie ketsükecüu rei keyie pata siro dienyaki nu zoshierei kekradie mu Khristamia zho se kemeyieta. Mvürümvü chü di nanyüu bie kedi siro Indiamia kelhouzho rüli keviko se puo thela chüwatuoü keba teiu nu Mahatma Gandhi-e cultural nationalism sedeshü sidi kekramia penyüwa. Britishmiae India se u vie chülietuoü kebau rei kekhwawa. Seyieu nu nanyü pecokecü mu kepele tsakecü hau la Indiamia nanyü nu rüdi resekecü puo chüta mu hau geinu teicie 1,200 voketa ki kekramia kekuoko chü pejüketuo la u rhie chü. Hau cü morosuo isikecü die hauha se di Hindutva süsü Indiamia kelhouzho vawalie kelho nu mha kerietu-u chü.

Hindu nanyü nu kemesamiako cokelie

Teicie 1857 teiki nanyü nu krütamia mu kemesamia kekra seyieu nu Hindutva pfhelhau lhakecü la u se nu mhakekra chüshü . Süteitou ki Raja Rammohun Roy-e India nu Hindutva chü pekuoshüketuo la ‘Brahma Samaj’ isikecü krotho puo teicie 1828 cie pesielie. Brahma Samaj pesiekelie cau liro Khrista nanyüu bu kruo sierkecüu kekhalieketuo la mu Hindumia donu mhakesuo partalie keviko bie pejülieketuo la Hindu krotho hau pesielie. Mha u ngo sekecü ketho dze puo sü Khrista nanyü nu zievo puo Max Müller ükecüue puo kevitho-u se di Raja Rammohun Roy bu Khrista nanyüu nu vorketuo la mhachü mu puo krotho pesiepie keba ‘ Brahma Samaj’ hau tho kedipie ‘Christian- Aryans’ isiwatuoü sie derei süu chü khrielie mota.

Raja Rammohan Roy-e puo seyieu khrie di puo rhiechükeshüu geinu hülíe di seyieu khrieyakezha krütamia kekra rei ‘Nanyü kelakecü’ hau pesieshü di Khrista nanyü nu mia kekhayakezhako ze keperhie sieta. Krüta chükeba Maharishi Devendranath Tagore (Rabindranath Tagorenuo puo) , Pratap Chandra Mazumdar Keshav Chandra Sen, Shivnath Shastri hakoe u rhie chü di nanyü mele hau bu seyieu pete nu volieketuo la sedeshüta.

Kemezhiekecü tei hau nu Swami Dayanand mu puo pesiekeshü ‘ Arya Samaj’ hanie-e seyieu pecokecü nu mhatho kemeyie se chüshü. Khrista nanyü nu

mhachüyakezhakoe Hindu petsoukecü nu uko rüchü cako India peteu kekrei morei India pesotsa mu metsuotsa keba thechüko nu keyie vota.

Seyie kedi la keperhieyakezha mu seyie kedi la puorhie chü di mhachüyakezhau, Congress nu pfhelha kepieu Amar Shaheed Lala Lajpat Rai-e pukecü – “ Swami Dayanand-e slogan ‘ Bharat Bhartiya Ka’ hau pukeshü keriethe-u üsi. Puae India nu Swadesh puou zo mu puoe pukecü kekramia thechü puo bu rei mhakipuorei Swarajya sou chüwalie kenjü idi pu. Voketa dze ketho hau geinu Swami Dayanand- e teicie 1857 cie India kedi kecha la sede chükeshü rübei mo derei puoe süu sie rei mha kekra chüshü ükecü pulievi. Puae rünyie se molieketuo la mu thezie pekru kelho la teicie 90 Britishmia ze keperhie kevor nu mia hükeliemia puo chülie.

Seyie rüpfhünuo sierkecü

Swami Dayanand- e pukecü – “ Seyieu mu mechüu bu vikehielieketuou sü seyieu nu ruopfü morei kelhouzho piesiekeliu geinu üsi”. Teicie 1857 sie nu thedze chüketa ngukecüu sü seyieu la kedi kecha nu kegeiyakezhamia kekra rei mechü nu mha puotoumo kebako chükediketuo la rüsiekecü kekrekrekrekü nu parkecü chü; sükosü Arya Samaj sedekeshü mhathochie Shuddhi- movements (Gharvapsi) mu Khrista nanyü morei Khrista nanyü kepetsouko mhathoko , hako geinu Britishmia kekuo sekecüu bie pejükecü nu mhatho kemeyie puo chü. Seyie krüta Swami Shraddhanand, Lala Lajpat Rai, Shaheed Sardar Bhagat Singh, Shyamji Krishna Verma, Ramprasad Bismil, Mahatma Hansraj, Veer Savarkar, Subash Chandra Bose, Dr. Hedgewar and Dr. Shyama Prasad Mukherjee hakoe Brahmo Samaj mu Arya Samaj geinu uko hü pekreilie.

Teicie 1857 mhodzü monk kemeyie puo Swami Ramakrishna Paramahansa-e India nu cultural nationalism pecokecü teiu nu puo mhatho kemeyie se puo chüshü. Kemesa themia haue Kali Mata nu puo noumvü seyakezhamia puo siro Calcutta nu Dakshineswar rüsuokiu nu zievo kezhau chüya. Kemesa themia hau ruopfü kitsa puo tha kerükrie puo nu pakelie ze di Khrista nanyü kepetsou la Hindutva chatha zhoko sükosü zhorüli kelhou, ruopfü mu kepenuopfü keze puo kechü, kepenuopfü rhi ketho-u, themia la mhachükecü hako keyie voshü. Hau geinu si mu zei-i kecü mele puo sede parta. Swami Ramakrishna ruopfü kekuou geinu kemesamia seyieu la u khakeshü Swami Vivekananda mu krütamia seyieu la

u phoukhashüyakezhamia puo Bankim Chandra kemhieko keselie siro themia hakoe seyie mhokuo pecokecü mhathoko chü mu seyie tsali ‘ Vande Mataram’ thushü sidi India sa di kijü peteu nu Hindutva pfhelhau lhashü .

Pesotsa kepukeshü Hindutva nationalism haue Britishmia ze keperhiekecü nu kezie puo chü mu süu geinu teicie 1857 cie Khriista nanyü petsoukecü thekrie mi kemhie tupie kemerie chü vota derei Britishkoe hau üse keperhiekecü kecü yo puo zo üshü. Seyie khrie di mhachü kevor Savarkar-e hau üse India bu kedi ngu tseilieketuo la kemezhie sekeshü puo üdi pu. Britishmia krütakoe teicie 1857 mhodzü mu teicie 1857 sie India seyie mhaleu prei seta mu Khrista nanyü nu krütakoe India peteu chü kedipie Khrista nanyüu nu shüwa nyü sieta sidi telhe kemo nu zasiko ngu parta derei misirünyie se keperhiekecü kra parta. British kedirüvie puo thela chüketa zasi kethoko ngu parketau geinu India National Congress lhou kepar tsiau teicie 1885 cie prushüwa .

Hau ze di Congess pfhükeshü A.O. Hume-e Khrista nanyü nu zievoko, Britishmia sie pietuoyakezha Indiamia kro puo sa di chüse chü Indiamia kelhouzho, leshümhasi zho, kepekrokecü dze kephrü, thiedzü dzeko mu Hindumia kayie keza lukihaki tuoketa hako pete peka sedeta.

London nu kedi kecha la kemezhiekeshü kerükra

Teicie 1907 cie Britishmiae London nunu teicie 1857 teiu nu kedi kecha la kemezhiekeshü kerükra va 50th pebalie sidi teisozha hau üse ‘ Kuokelie teisozha’ idi kie. Britishmia thedze kethumiakoe thedzeleshüko nu Britishmia kethepfu dzeko thushü siro Indiamia kedi kecha la keperhie kevorko üse u meda suo tsiu u melou kesuomia üdi thedze leshüko nu thushüta. Teicie 1907, Cacü zha 26 nhie London nu thedze leshü kemeyie puo ‘ The Telegraph’ isikecü hau nu thukeshü – “ Teicie hiepengou voketa ki kethepfu haue u kedirüvie kelashü” isi. Hateiki Britishkoe India nu themia kethepfutho kenie Rani Laxmibai mu Nana Saheb unie üse mia kedukhrimia mu mia pekaketuomia üdi se mechüu pesiwa. British-e puo chüpahi u kethepfu kejüko yalieketuo la siro Indiamia uko ze keperhiekecüko kethepfu mu meyiekecü bie petsawaketuo la thedze kemedako se keza voshüwa. Siro Britishkoe uko tha rünuo ketakezhüu kelalieketuo kemenguu se di uko chüpahiko la thetshe pfhü kenguta.. Indiamia za chü pesuoketuo hau geinu zota.

Hateiki Indiamia khriesarüü vo London nu leshüphrükeba kekra rei Britishko bu Indiamia kedi kecha nu kemezhiakeshüko za kengakewa mhatho hau kelakeshü (answer) puo chü di Cacü zha 10 nhie kedi kecha la kemezhiakeshü teicie 50 keta kerükra nu mhathochie kekrekreikecü keseshü. Uko thakecü (processions)mu kese kengukecüko chü. Süsie teicie 1857 cie kedi kecha zasi chülie di khepfüyakezhapfü (badge) se u merü gei khepfükecü chü. Britishkoe kepetsou mhatho hako ngushü di uko keriethe wata mu mhatho hau la shüphrükecüko nu Indiamia kekra whuowata. Siro Vinayak Damodar Savarkar krüta khro keba Indiamia khriesarüü kekra rei kedi ngutseilie kemochie kemezhiakeshü vo zoketuo u die khashüwa. Britishkoe u kijüu nuu seyie kekrei puo, puo thuo puo seyie khrie di kemerie chüketa rhi hau ngukecü theriethe puo lie vi.

Teicie 1908 Cacü zha 10 nhie rei Indiamia khriesarüü u seyie khrieyakezhakoe teicie 1857 cie kedi kecha la kepetsoukecü kerükra mhathochieu London nu ‘ India House’ nuu pebalie. Teicie 1857 cie kedi kecha la kemezhiakeshü teiu nu niekhrüda za di dieyie keza kevor zasi geinu hanhie rei niekhrüda zakecü chü. Siro kepetsou sierketa dze mu Britishmia vor India nu mhachükeshü dzeko pede thupieketuo leshü puo rei zashü. Themia kekra vor kepekrokecü mhathochie hakemhiekecü London nuu peba. Indiamia khriesarüükoe kedi kecha mhatho kemeyie puocapuolako si sede parlie sidi Indiamia kelhouzho pecokecü la Britain nuu mhachü sede parta. Teicie 1857 cie kedi kecha la kemezhiakeshüu mhie di leshüda ‘ The war of 1857’ hau rei puo kekua nyi se parta. Sardar Bhagat Singh mu puo ze kedzieduo di mhachükebau unie telieketa sie, unie sa di leshüda ‘ The war of 1857’ hau sa ngulie. Teicie 1942 cie Indiamia vo Germany nu lietho chütuoyakezha ‘ Friends of India Society’ krotho hau rei leshüda hau chükehie seshü. Siro leshüda haue Subhash Chandra Bose sedekeshü ‘ Azad Hind Fauj’ hau nu rei puo mhatho chüshü.

Teicie 1857 cie kedi kecha la kemezhiakeshü teiu nu mhachü parketa ca kezatho kro puo sü Indiamia u thuo u donunu caü ‘ u thuo u yakelie’, ‘ Seyieu bu kedi ngulieketuo’, ‘U nanyü kreiketamia bu mha kekakecü’ hakemhieko kepu pedei seta. Kedi kecha la kemezhiakeshü nu kemeyiethe-u sü nanyü kelalieketuou zo. Seyieue Khrista nanyü nu mhachüyakezhako India nu kelhouzho ketho-u pekawaketuo mharhüko petsou sieta. Hamhodzü rei teicie 1806 cie Valur nu Khrista nanyü nu mhachüyakezhakoe Indiamia nanyü nu ler mhachüketa la chüpahi kepetsoukecü sier.

Seyie mhale peco kesa lakecü

Britishkoe India nu political, nanyü, mechü lhou kepar mie (social roots) hako sedekeshü nu khriekelie puo chü sirei Britishkoe diethokemo politics mu chüpahi kekuo siro teicie 1857 cie kedi kecha la kemezhiekcü hako se di England nu la vo cha thapie British krütako kieketuo la themia rhikemo nunu uko pechükcü chü.. Derei India la kedi kecha nu kegeikevorkoe political mu chüpahi kitsa nu leshü ro mia bu uko penyüwata meciezo sirei ukoe siedze la rünyie se keperhie voketuo mu u seyie dzevi la mia ze keperhie voketuoko la dieyie khakeshü nu khriekelie chüliezo. Teicie 1857 cie Samar rhüu tseita mu metha seyie mhaleu tshu ta sidi kekuo sekebau nunu kekramia chüwaketuo la u rhie chüta. Nanyü pecokecü hakoe mechü nu mha puotou mo kebako chü kediketuo la rüsiekcü hako geinu sede par mu haue teicie 1947 ketso vo. Britishkoe teicie 28 ze nu (süüsü teicie 1857 nunu teicie 1885) sikelieu sü India nu baketuo la Indiamia huo sa ze kenourhe di mhachü morokesuou. British hakoe Indiamia kro puo kengu ze vo Indian National Congress mharhüu nu shülie. Mharhü hau üse British sorkari rüguolieketuo rünyieu idi kie. Kekramiakoe uko thuo uko rüguolieketuo la kerüguo rünyie hau chükelie dze peteu siketa mhodzü India nu mhatho kikemhiekcü kro puo chü vor shi-ü süu si morosuobei zo, hau keprei la Britishkoe Indian National Congress pesieshü. Seyie krüta Swami Vivekananda, Swami Ramtirth, Namdhari Sadguru Ram Singh, Kuka, Vasudev Balwan Phadke, Jyotirao Govind Phule, Mahadev Govind Ranade hakoe seyie dzevi la mhachükcü mu u thuo u pelekcü pesielie di India nu u thuo u mhathochüko nunu Hindutva kepeco mhathoko chü vota.

Kekuo kerüsü la kekie

Swami Vivekananda-e seyieu nu khriekesako bu Shakti rüsuolie morokesuo pethaya derei puoe pu lakecü teicie hiepengou la terhüo kekreiko rükra mota di India rübei rüsuota. Swamiji-e puo kü, sielie, colie mu chütuoü kebau chülie kemochie khawahie. Hanu Swamiji-e chütuoü di pu kebau liro India peteu nu kedi ngu tselieketuou puba. Hindutva mu India nu kelhouzho chü kesakewa sie Swamiji-e Khrista nanyü nu zievoko mu krütako bu Indiamia pechükewako siro kekramia seyieko nu Hindu nanyü nu kemedzi zho keyie voketako hielahieluo

sashü. Swamiji kiekeshü – “Veer! Thepfulie. Kemiako se di ae Indiamia puo ükecü pulie”. Kedikecha la kegeikevor Mahatma Gandhi, Lokmanya Tilak, Savarkar, Bhai Parmanand, Dr. Hedgewar, Ramdhari Singh Dinkar hakemhiekoe Swami Vivekananda kepetha dieko se khriekesako petha siro puo üse Hindutva soukechü ketho puo ükecü pu sashü. Swami Vivekananda-e India bu kedi ngulieketuo la puo kha tseishü mu puoe puo kha tseishüketa zasi ketho-u sü puo kekie ‘Teicie hiepengou la India rüsuolie’ isikecüu nunu thashü mu hau cae kekramia zhoko bu u seyie phapfükebaw biewa kemochie u kese menuo tsiu thepfu di nanyü kreiketa krütako ze terhü hau nu keperhie tha zolie isi.

Swami Vivekananda siedze die se (3) pukeshü

Swami Vivekananda-e süteiki seyieu nu semorokesuotho mhaca se khashü. Mhaca hako üse Swamiji siedze die khakeshü kemeyietho seko idi puketuo vatshevaziekecü die ükecü pulie lho zo.

1. Swamijie India nu khriekesamiako bu thepfu di seyieu nu kedi kecha la kegeiyakezhamia chülie nushü, puoe pu sakecü India bu vikehie volieketuoe kekramia zho bu u phapfükeba hako bietshebietshakewa geinu zotuo üshü. Teicie krie kerethepfü voketa ki Swami Vivekananda-e khriekesako bu teicie hiepengou la Shakti rüsu nukecü kieshü. Teicie hiepengou hako nu Bismil, Sardar Bhagat Singh, Savarkar, Subhash, Lala Hardayal, Rash Behari Bose, Madanlal Dhingra, Sardar Udham Singh, Ashfaqullah Khan, Chapekar brothers, Khudiram Bose, Chandrashekhar Azad themia hakoe misi rünyie se kepetsoukecü chau medzikecü thiedzü dzeko nu zhapu chüpietuo. Rajguru, Sukhdev, Shachindranath Sanyal, Yatindranath Das, Batukeshwar Dutt, Kartar Singh Saraba hako sa di khriekesamia thenyie-e thechü u tse nunu misi rünyie se keperhieketuo ketsüu khoushü. Hau geinu Swamiji-e siedze die pupieketuoko ketho ücü silie. Teicie 1947 cie Indiamia kedi ngukelie seyie puo chülie. Congress nu Muslim-mia zhoko petsoukecü mu Britishmia Indiako kelekemedo petsoukecü hako la seyieu bietshebietshakewa hauha u nounyükekerei puo.
2. Swami kemengu kenieu liro kedi kecha la melekecü nu seyie peteu bu kepekrokecüu. Puo siedze die pukeshü hau rei ketho ücü thashü. Congressmia krüta/ chathau Mahatma Gandhi dzie nu lerketa sie Congress nu thezie pekru kemo mele hau seyie peteu nu keyie vota. Hau ze di

Congresskoe India bu kedi ngu tseilieketu la zhapu chüshükecü therietho puo chü siro hau pemvü di teicie 1930 cie mhaca kro puo pepilie.

Congressko pesikeshüu ze di seyieu nu nanyü pete, mechüu siro krotho kekrekreikecü pete rei mele hau nu kepekrolie. Süteiki sü India nu themia peteko Gandhiji krüta lielie di u mhathoko pete cie pa di kedi ngulieketu mele hau nu kepekro. Hamhie di Swamiji India la siedze die pukeshüko India peteu rüsiekeshü geinu chü vorta. Mha puo le sa bamorokesuou sü, Mahatma Gandhi-e kedi kecha mele nu krotho Rashtriya Swayamsevak Sangh, Arya Samaj mu Hindu Mahasabha hako ze kepekro zoshierei India kedi ngukelie sie Congress nu u rhie chü di mhachükeshükoe kedi kecha la melekecü nu Gandhi mengu/ medoko pete vacie di krüta puo za nunu (Gandhi) mu krotho puo za nunu (Congress) mele hau chü.

3. Swami Vivekananda kemengu seu liro khriekesamia thekrie (hundreds) bu u seyie zau / kedi ngu tseilieketuou rüguolieketu la u khashüketuo nu dojü sebalie morosuo üshü. Swamiji-e nanyü nu petsükecü, seyie la u khatseikeshü siro mechü khriekecü themia kepetsü kro puo le medo keba pushü. Teicie 1925 cie 'Rashtriya Swayamsevak Sangh' pesiekelie geinu Swami Vivekananda siedze die kepuu chü vorkecü ngulie. Dr. Hedgewar pesiekeshü 'Pracharak zho-ue' 'Young Sanyasi' rhi ketho-u zo. Sangh nu sarsangchalak kenieu Shri Guruji Golwalkar-e Swami Vivekananda pfhükeshü Ramakrishna Mission nunu ruopfü kitsa puo sede lielie di mhatho hau nu zievo puo chüketuo mengukeba phrashü derei süteiki Ramakrishna Mission nu puo tsü chükeba Swami Akhandananda-e Shri Guruji Golwalkar ki pukecü – " N mhatho lieu liro Rashtriya Swayamsevak Sangh süla noe Swami Vivekananda pukeshüu medzi di n mhatho chü morosuo" ita di sannyasa nu sede lieketuo mhatho-u pie puo tsü mvüta. Swami Akhandananda-e , Swami Vivekananda seyakezha lipfhü keteipfö pie Shri Guru Golwalkar tsüshü di sie – " Hau geinu thepfulie, no rüve se India nu vo di Akhand Bharat mhitsieu (Kedi ngu tseikelieu) kralie morosuo" ikeshü die hau puoma re ükecü pulievi. Shri Madhavrao Sadashivrao Golwalkar-e puo kelhou nu puo kepethau ahzako medzi vor tso siro puoe süko geinu Swami Vivekananda-e Hindu krotho kuo sekecü puo geinu khriekesamia thenyie-e pese se sierketuo puo kemengu rei silie.

Vasudev Balwant Phadke mia perhiekcü therieu

Congress pesiekelié mhodzü Swami Vivekananda-e Hindu pecokecü la mvüdze kemetei puo kese pie bawaketa mecümeceie di ngu parta. Kelhouzho piesieketuo mhatho kekrekreikecüko la British krütako bu zetho sekecü chüwa. Siro kekreitsa, vo Maharashtra mu puo ze kekhekerhüpfükeba thechüko nu Vasudev Balwant Phadke-e liecieko ze di mele rüsie puo sedelieta sidi kepetsoukecü hau kezapie nadiko nunu pherüna kecüko nu shüwa. Le kezhü puo sü kedi kecha la kegeikeba khriekesa kemedzü hakoe sorkari mereibou puo nu Britishko la mhachü baya. Mereibou nu kekramia lietho chükeba kezhamiakoe Indiamia liethomiako peseyakecü ngukecü rübei zokemo seüdzü rei wate. Ramokhu (Telegram) dielie puo Vasudev ki vor mu dielie süu nu pukecü – ‘Nzuo suo se zhüte, kenourhei kinu vorcie’ idi thupietuo. Vasudev-e ramokhu dielieu pielie di vo British kezhamia puo ki la taketuo la puo mezhiemelo sie derei kezha haue puo rhu kemo zho tsiu puo pesekecü die se puo mu puo zuo unie kengaketa geinu Vasudev bu Britishmia ngumetsüta.

Vasudev-e ramokhu dielieu mu puo dieyie leshüu (application letter) kelhupie British kezhau vawa di puo lietho nunu lata derei puo zuoe puotei vota. Puoe puo zuo kekhrunyié kesekewa sie kekramiako ze miü kemeriekecü puo kemhie uko ze keperhieketuo puo die khashüwata. Vasudev Balwant Phadke-e kenourhei zo di khriekesako, mhachümhalieyakezhako, lieciemiako keselie di nanyü krei di mha kekha sekebako ze terhü chüketuo pesishüwata. Vasudev mhatho haue teicie 1857 cie kedi kecha la terhükechü mu congress (1885) pesiekelié mhodzü rünyie se keperhiekecü nu khriekelié therietho puo. Terhü hau nu lieciemiakoe u mhatho kemeyie se chüshü. Süko liro priesa supie sorkari tsükemo, sorkari mhathoko khakecü, British kezhamiako bu rünako nu lekecü khakewa. Thezie kepekru mu thezie pekrukemo mhatho hakoe Britishmia melou va pethowa.

Kuka mele va kenieu nu keperhiekecü

India pesotsa Punjab ze kekhekerhü vokeba thechüko nu rei ‘Kuka’ pesiekeshü Sadguru Ram Singh-e Sikhmia khriekesamiako ze di chüpahi kro puo keselie. Chüpahi kro hau nu kedojü liekecü teiu nu ziecha, rüngou, sei hakemhieko se kebiekecü dojúkecü rübei mo di kijü pepoukecüko rei se kedojü nu shülie. Kedi kecha mu sorkari ze keze puo chükemo mele (Non-cooperation movement) hanie hindu nanyü pemvü di ‘Kuka mele’ (Kuka

movement) idi kie parta. Themia kemeyie Ram Krishna, Guru Nanak Dev mu Guru Gobind Singh hako kelhou dze nunu hülíe di Kuka krotho-u nu mhachüyakezhakoe ruopfü kitsa pemvü di misi rünyie se keperhiekcü rhi u ngo zokecü puo keseshü. Mithu mu kejü ketsopfhüko rüguo pekreikecüu khapie kemeyieu chü mu Indiamia lhoukcü zho-u nu Gautama bu metsuou chü.

Süteiki sü mha rünoukemo puo chüta. Punjab nu Ludhiana kepenuo ki Bhaini Sahib isikecü thechü puo baya. Thechü sünu sü Khristamia kro puo mu mechü mhatho kekrekrekrecü petsouyakezha kro puoe mithu kekra dukhriwata. Thedze hau silie mumetha Ludhiana nu keba Namdhari nu misi rünyie seyakezha kro puoe Bhaini Sahib nu voketuo la tuoshüta sidi kenourhei cha la nunu zorei kedukhriko morei British kezhamiako pesiawa vota. Kekuokesemiakoe mhatho hau la siazha kere pie kedukhri themiako gei shütuoü pepilieta sidi Kuka- Sadar mia hiepengou kezie tepie vo lie puo nu kengulie mu thezho-u medzi di mia puo sie puopuo idi misi ciepie vakhri phrewata. Kuka mele haue India pasotsa, kekrei morei Punjab nu misirünyie se keperhiekcü tsiau prushüwata.

Teicie 1857 cie kedi ngulieketuo la kemezhielkcü hau liro seyieu bu keze puo chülieketuo, seyieu nu tsazho (cultural nationalism) chü kesa lakecü, nanyüu geinu Indiamia rüguokecü mu kekramia dikebako bu lataketuo mharhü khashü keba teiu nu nanyü nu pecokecü mu misi rünyie se keperhiekcü hau Britishmia kedirüvie bie kelewa. Britishkoe uko kedirüvie bu India nu balieketuo chau sü thedo huo se di Indiamia dzie nunu rünyieko rüdalie mu Indiamia chakebau khapie uko tsükewau zo. India National Congress liro mewhikecü (chant) - No cha mu no ngulietuo (you ask and you will get) isikecüu nunu lhou par.